

Arkeologen

Nyhetsbrev från Institutionen för arkeologi
Göteborgs Universitet

Årg. 2 Nr. 3 Juni 1996

Ur innehållet:

Minnesanteckningar från Råda-mötet
En jämförande studie i hällristningsvård
Arkeologi i Sachsen
Recension av *Hus och gård*

Arkeologen

Innehåll Nr. 3/96

Nyhetsbrevet Arkeologen utges av Institutionen för arkeologi vid Göteborgs Universitet. Arkeologen utkommer med sex nummer per år (3 nr. per termin) och har som uppgift att spegla den västsvenska arkeologiska verksamheten. Prenumerationspris är 50:- per år. Närmare anvisningar för prenumeration lämnas på sista sidan!

Postadress:

Göteborgs Universitet
Institutionen för arkeologi
S-412 98 Göteborg
Tel: 031/7734614
Fax: 031/7735290
ISSN 1400-4879

Gatuadress: Olof Wijksgatan 6

Ansvarig utgivare:

Kristian Kristiansen

Redaktör detta nummer:

Staffan Anberg

Manusstopp:

Nr. 4/96. 30/8	Utgivning 15/9
Nr. 5/96. 15/10	Utgivning 30/10
Nr. 6/96. 30/11	Utgivning 15/12

Omslagsbilden är en detalj av en bild hämtad ur Olaus Magnus *Historia om de nordiska folken*

Från redaktionen...3

Minnesanteckningar från Rådamötet 1996-04-19 Av Karl-Göran Sjögren och Kristian Kristiansen...4

En jämförande studie i hällristningsvård - villkor och förutsättningar i Norrköping och Tanum. Av Lars Edström, Karl Hellervik, Leif Häggström, Lisa Larson & Katarina Österström...8

Arkeologi i Sachsen. Av Cecilia Ericson...15

Recension av *Hus och gård i det förurbana samhället*. Av Linda Larsson...22

Dessutom: Konferenser och symposier...25, Stipendier...26, Meddelanden...27, Adresser till personal på institutionen för arkeologi...29, Anvisningar för prenumeration...32

Från redaktionen

I detta tidsskriftens sista nummer för terminen är innehållet ovanligt vittomspännande. Vi får först ta del av vad som avhandlades på det senaste Råda-mötet. Därpå följer en studie i hållristningsvård. Ämnet är viktigt och det är tydligen bråttom att åtgärda problemen. Att västsvenska arkeologer ibland söker sig ut i världen är inget nytt. Det är dock inte så vanligt att man arbetar i Tyskland. I en personligt hållen berättelse får vi ta del av erfarenheter av stadsarkeologi i Dresden. En recension avslutar artiklarna i detta nummer. De senaste årens omfattande exploateringsundersökningar har gett upphov till ny kunskap och delar av denna sammanfattas i *Hus och gård*.

Schemat för doktorandseminarierna i höst är under planering varför denna punkt utgår.

Välkommen att skriva i följande nummer; vare sig det gäller artiklar, recensioner eller debattinlägg. Även div information är av intresse för red. Längre bidrag skickas på diskett, helst Word 6.0 eller tidigare version. Word Perfect-användare m fl sparar som Word. För Mac som konverteras till PC gäller att först spara som Word för Windows och sedan konvertera. Mac-filer som inte konverteras måste kunna läsas av Word för Mac. Bifoga alltid en utskrift. Trevlig sommar!

Minnesanteckningar från Rådamötet 1996-04-19

1. UV-utredningen

Kristian sammanfattade utredningens huvudinnehåll. Därefter lämnades synpunkter från länsstyrelsehåll (Bo Åkerström), från läns museerna (Erik Rosengren) och från UV Väst (Eva Schaller-Åhrberg).

Bo Åkerström var i det stora hela positiv till utredningens innehåll. Han framhöll att länsstyrelsens roll innebär ett ansvar för upprätthållandet av den vetenskapliga nivån i fältverksamheten. Detta utgör dock ett problem då länsantikvarierna dels i många frågor saknar tillräcklig kompetens, dels har otillräckligt med tid. Ett väsentligt problem är också hur en likformig tillämpning av lagen mellan olika län ska åstadkommas. Bo framhöll behovet av samarbete och samråd över länsgränserna. Dessutom framhölls behovet av databaser över undersökningar och rapporter.

Erik Rosengren framhöll museernas roll som viktig. Denna bör vara ett aktivt arbete med material, vilket innebär att forskning blir en central del av verksamheten. Samarbete med andra regionala institutioner är också centralt. Anbudsarkeologin innebär ett dråpslag mot samarbetet. Erik framhöll också behovet av regionala översikter.

Eva Schaller framhöll även hon forskningens och det regionala samarbetets vikt. Hon efterlyste gemensamma dataregister och ett gemensamt västsvenskt forum, ex

vis en årsskrift.

I den efterföljande diskussionen framkom att deltagarna var positiva till utredningens huvudtankar. Det framhölls att även Raä's ledning nu ställer sig positiv till utredningens innehåll. Av kritiska synpunkter framfördes framför allt att utredningen ger läns museerna en alltför liten roll.

Flera deltagare framhöll att universitetet har en central roll. För att integrerera teori och praktik är det viktigt att universitetet är aktivt. Olika former för detta diskuterades, bl a praktik för studenter, C-uppsatser och lic.uppsatser på grävningsmaterial, gemensamma kurser mm

Beslut: mötet beslöt att tillsätta en arbetsgrupp för att diskutera formerna för och finansiering av gemensamma kurser. Arbetsgruppen motsvarar den regionala organisationsgruppen, bestående av: Bo Åkerström, Jan-Erik Augustsson, Lars Johansson och Kristian Kristiansen.

2. Koordinatorstjänsten

Tore Artelius tillträder från 1 maj denna tjänst, som finansieras av Raä. Tore redogjorde för läget. Fyra av de fem tjänsterna i landet är nu tillsatta och har fått olika utformning från plats till plats. Den första uppgiften blir att definiera tjänstens innehåll utifrån de behov och synpunkter som finns i regionen, men även från centralt håll. Som första uppgift kommer han att

resa runt i regionen för att samla in synpunkter. Tore angav några viktiga punkter:

att koordinera uppdragsarkeologi och forskning

att försöka anpassa universitetets fältutbildning till moderna undersökningar

att försöka skapa bättre praktikmöjligheter för studenter

att bidra till återföring av kunskap från fältverksamheten till universiteten

att försöka skapa nya informationskanaler, ex vis publikationer, seminarier osv

Dessutom skall tjänsten innehålla 50 % egen forskning.

3. Presentation av exploateringsprojekt

De olika institutionerna redogjorde för läget angående årets fältverksamhet. Flera projekt har blivit försenade p g av anbuds-förfarandet.

UV Väst har två större projekt, dels dubbelspåret vid Falkenberg, dels väg E6 vid Sunninge. Dessutom pågår utredning ang. Nordlänken. Väg 40 är f.n. osäkert.

Värmlands museum skall undersöka en järnåldersboplats vid Fagerås samt utföra två förundersökningar.

Bohusläns museum deltar i Sunningeundersökningarna och har dessutom en större undersökning vid Gläborg-Rabbalshede. Man bedriver dessutom fältverksamhet kring världsarvsområdet i Tanum i projektform.

Göteborgs Stadsmuseum undersöker en stenåldersboplats i Torslanda.

Hallands läns museer deltar i dubbelspårsundersökningarna.

Skaraborgs läns museum undersöker en stensättning, samt har ev. en stenålderundersökning vid Källby.

Jönköpings läns museum har endast utredning och förundersökning för väg 26.

Presentationerna föranledde en principiell diskussion om användningen av instrumentet "särskild utredning". Betydelsen av de många mindre exploateringarna framhölls, och i detta sammanhang även nödvändigheten av utredningar, fältinventeringar och provundersökningar. Summan av de mindre undersökningarna är ganska stor i ett regionalt sammanhang. Vidare diskuterades problemen med att inventera och värdera vissa typer av fornlämningar, t ex broar, i samband med vägarbeten.

4. Status för projektansökningar

Jan-Erik Augustsson presenterade projektet "Urbaniseringsprocesser i Västsverige", som tilldelats 800 000 kr av Riksbanksfonden, under förutsättning att Raä skjuter till lika mycket. Projektet beräknas löpa under 4 år med en budget på 6 milj. kr. Ett avtal med Raä är klart och projektets ekonomiska ramar är fastlagda fram till år 2000.

Karl-Göran Sjögren presenterade stenåldersprojektet "Kust till kust". Projektet bedrivs i samarbete med Uppsala universitet. Anslag söks från Riksbanksfonden. Första omgångens ansökan sändes in 15 april och omfattade 28 milj kr under 6 år, huvudsakligen i form av doktorandtjänster.

Kristian presenterade en rad övriga samarbetsprojekt: guldfyndplatsen vid

Vittene, Slöingeprojektet, Äskekärrsbåten, bronsåldersprojektet i Tanum samt Thyprojektet (se bilaga).

5. Status för NAL

Kristian redogjorde för situationen beträffande det naturvetenskapligt-arkeologiska laboratoriet (NAL). Leif Jonsson börjar den osteologiska verksamheten på Naturhistoriska Museet den 1 september. Ett DNA-laboratorium har inrättats på Geovetarcentrum med Per Persson som ansvarig. Kompletterande utrustning behövs dock. Anslag för detta skall sökas från Wallenbergsfonden.

6. Övrigt

Kristian redogjorde för planeringen av den femte nordiska TAG-konferensen, som arrangeras av arkeologiska institutionen i Göteborg. Datum för konferensen är 2-5 april 1997.

Finansieringen av Rådamötena diskuteras. Hittills har arkeologiska institutionen stått för kostnaderna. De deltagande institutionerna förklarade sig villiga att bidra ekonomiskt till samarbetet.

Tidpunkt för nästa Rådamöte fastställdes till 24/10 1996 på arkeologiska institutionen.

Som diskussionpunkter för nästa möte föreslogs:

Redogörelse för skogsprojektet i Värmland

Göteborg 1996-05-29

Karl-Göran Sjögren

Bilaga: KK's lista över projekt

Bilag: fortegnelse over projekter som arkeologiska institutionen deltager i (projektkatalog)

Äskekärr/Grönköping: sen vikingetids skibsfund og dets omland. Projektgruppe med Stadsmuseet, läns museet i Vänersborg/Lödöse, Västsvensk konservator-sateljje, UV Väst og Ark. Inst. Der er tale om to projekter i et: undersøgelse/konservering af skibet, samt et omlandsstudie. Forberedende studier/forprojektering pågår.

Slöinge. Yngre jernalders central-plads. Projektgruppe med Hallands läns-museer, UV Väst og Ark. Inst. Projektperi-ode frem til år 2000. Projektledere Lars Lundquist og Erik Rosengren.

Röstorp: Jernalders agrarlandskab i skovbygden. Projektgruppe med kultur-geografi (Catharina Mascher / Pär Connelid), og Ark. Inst. ved Eva Weiler (projekt-leder).

Vittene: tidlig jernalderscentralplads. Projektgruppe med Läns museet i Vänersborg (projektleder Ulf Viking), Statens Historiska Museum, Ark. Inst., samt Länsstyrelsen og UV Väst. Projektperiode 1996 - 2000.

Urbaniseringprocessen i Västsvrige: stort 5 årigt projekt financieret af Riksbankens jubileumsfond og RAÄ. Tidsperiode fra sen jernalder til historisk tid. Analyse og publicering af de store byudgravninger. Starter höst 1996 frem til år 2000. Projektleder: Jan-Erik Augustsson. Deltagere: næsten alle arkæologiske institutioner i Västsvrige.

Thyprojektet: internationalt

bebyggelsesarkæologisk projekt i Thy, som KK har deltaget i siden 1991. Udgravninger afsluttes 1997.

Under igangsætning: megalitkampagnen. Kortlægning af jættestuernes tilstand i Falbygden med henblik på restaurering og formidling. Projekt i samarbejde med Länsstyrelsen og läns-museet Skara/Falbygdens museum. Tilstandsinventering påbegyndes sommer 1996.

Under forberedelse: et bebyggelsesarkæologisk projekt i Tanum, samt et helleristningsdokumentationsprojekt i Tanum, begge i samarbejde med läns-museet og RAÄ.

Under behandling i riksbankfondet: fra kyst til kyst. Stort stenaldersprojekt til 20 millioner i samarbejde med Uppsala.

Under færdiggørelse: institutionens megalitprojekt, som pågik fra 1985 og flere år frem med undersøgelser og 2 konferencer, går nu ind i den afsluttende publiceringfase. Projektledere/redaktører:

Per Persson og Karl Göran Sjögren.

Det naturvidenskabelige arkæologiske laboratorium starter september 1996 i lokaler på naturhistorisk museum. Leif Jonsson får en fast tjeneste, medens en række forskere tilknyttes løbet på deltid. Osteologi: Maria Vretemark og Ulrika Johansson. Makrofossiler: Eva Lena Larsson, pollenanalyse/kvartærgeologi: Elisabeth Almgren og Sten Ekman.

Ark. inst. deltagelse indebærer bl.a. at C/D feltkurser indgår i projekterne. Det skal nævnes, at länsstyrelserne/RAÄ har spillet og fortsat spiller en aktiv rolle både m.h.t. økonomisk støtte (kortlægning af pladserne) og i næste fase med henblik på reel fredning af pladserne. UV Väst deltagere bla. med know-how og teknisk opbakning. Til alle projekterne er der knyttet flere følgegrupper - dels mindre specialist-referencegrupper, dels fundraisinggrupper.

Kristian Kristiansen

En jämförande studie i hällristningsvård - villkor och förutsättningar i Norrkö- ping och Tanum

Lars Edström, Karl Hellervik, Leif Häggström, Lisa Larsson, Katarina Österström

Denna artikel är en delvis omarbetad text, tillkommen som ett grupparbete på D-kursens kulturmiljövårdsmoment vårterminen 1996.

Hällristningarna i Tanum och Norrköpingsområdet är idag starkt hotade. Miljöförstöring orsakar allt större skador på de unika kulturminnena. Det är därför av stor vikt att skadeinventeringar och bevaringsstrategier utvecklas och bedrivs i allt större omfattning. Men det har visat sig att det är stor skillnad på förutsättningarna för en fungerande hällristningsvård beroende på var man befinner sig.

Karaktär

Medan hällristningarna i Norrköpingsområdet ofta har djur- eller jaktmotiv, har Tanums och västkustens hällristningar ofta strids- och vapenmotiv och ett stort antal abstrakta motiv. Ristningarna i Norrköping har ofta mycket gracila figurer, medan Tanumsristningarna är kraftigare och lättare att se. Många figurtyper är gemensamma, som skeppet, medan andra är mer eller mindre endemiska i sitt respektive område. Tanums kommun har ca 40.000

kända hällristningar medan Norrköpings kommun har omkring 10.000 (Hagberg 1996:12).

Hotbild

Hällristningarna utsätts konstant för en naturlig nedslitning, vars förlopp på senare tid har accelererat. Detta har utretts av RAÄ sedan 1988, då man fick medel för att studera luftföroreningarnas inverkan på kulturarvet, främst hällristningar, runstenar och stenbyggnader med stensulpturer. En skyddad häll vittrar givetvis långsammare än en oskyddad, men olika bergarter vittrar olika snabbt. Dessutom är hällristningarna ofta ristade på hällar av ljus bergart, vilka vittrar i större utsträckning än de mörka bergarterna (Larsson 1996; Löfvendahl & Bertilsson 1995:37ff).

Några av de viktigare hoten är (Bertilsson 1994:10ff; Gerisch 1994:45; Löfvendahl & Bertilsson 1995:38; Olsson 1996; Strömer 1996):

- Surt regn och surt markvatten
- Torrt nedfall av svavel och andra skadliga ämnen
- Frostsprängning

- Stora temperaturskillnader på de ofta utsatta hållarna
- Lavtillväxt, då lavarnas rötter innehåller vatten och bidrar till frostsprängningen
- Bildandet av garvsyra bland nedfallna löv och barr

Vidare är vården och förevisandet av hållristningarna förknippade med flera hot av mer mekanisk karaktär (Bertilsson 1994:10ff, Löfvendahl & Bertilsson 1995:38, Strömer 1996):

- Rengöringen av hållarna sliter ofta på berget
- Imålning av ristningarna med för berget skadliga färger
- Medvetna sabotage som klotter, censur, exploatering utan berörda myndigheters medverkan osv
- Slitage orsakat av allmänhetens och sakkunnigas ovarsamhet med hållarna

Hållristningarna ligger olika i det nutida kulturlandskapet. Medan Tanums hållristningar ligger i en av jordbruksmark präglad trakt och främst hotas av västerifrån kommande luftburet nedfall, ligger Norrköpings mer eller mindre i stadsmiljö. Norrköpings största hållristningskoncentration, Himmelstalundsristningarna med sina 1.600 figurer, ligger i ett friluftsområde där de utsätts för ett omfattande slitage. Människor går, står och sitter på dem då de idkar friluftsliv. Ristningarna är de mest skadade av områdets hållristningar (Hertz 1996). I Bohuslän räknar man med att det finns drygt 2.300 hållristningsplatser, av dessa beräknas ungefär 1.600 vara i behov av skydd och vård (Olsson 1995:10).

NORRKÖPING

Organisation och resurser

Norrköpings stadsmuseum som sköter hållristningarna är ett kommunalt museum som finansieras med skattemedel från Norrköpings kommun. Museet får även små anslag från landstinget, ämnade för pedagogisk verksamhet. Museet har tre avdelningar: museeavdelning, informationsavdelning och kulturmiljövårdavdelning (Hertz 1996).

Kulturmiljövårdavdelningen var fram till 1970-talet inordnad under fritidsförvaltningen, där hållristningarna var lågt prioriterade. Avdelningen sköts av stadsantikvarie Anne-Charlotte Hertz och har en budget på 15.000 kr per år för inköp av kartor och övrigt material. En arkeolog är anställd för utgrävningsverksamhet. Museet har även fått små bidrag för att måla och informera om hållristningarna, och verksamheten är överhuvudtaget mer inriktad på information än vårdinsatser (Hertz 1996).

Förutom stadsmuseet finns ett mindre hållristningsmuseum i Himmelstalund, ägt av Föreningen Bronsålder i Norrköping. Detta museum visar fotografier av hållristningarna och ett par hållar som borrats bort och tagits in av exploateringsorsaker. Detta museum är inte så involverat i vården av ristningarna. (Hedvall & Nielsen 1992:50; Hertz 1996)

Myndigheternas inställning

Hållristningsvården i Norrköpingsområdet hämmas av ointresset från berörda myndigheter. Kommunen anser sig inte ha råd med några större utgifter för vårdinsatser, och man har till och med visat sig kallsinnig inför museets krav på flyttandet av en

cykelväg som anlagts tvärs över ristningarna i Himmelstalund, om inte någon annan kunnat betala för detta. På senare år har den ideella föreningen Norrköpings Bronsåldersförening drivit denna fråga vidare, utan resultat. Museet har vidare framfört önskemål om att få sätta upp skyltar intill hållristningarna, men varken kommunen eller Vägverket har visat sig intresserade av att bidra med medel till detta. Dock har man nyligen fått viss ekonomisk hjälp från länsstyrelsen, och man hoppas kunna ge ut en ny broschyr med vägledning till hållristningarna för dessa pengar (Hertz 1996).

Ett stort problem är den dåliga kommunikationen mellan stadsmuseet och RAÄ. RAÄ genomför ibland inventeringar och experiment i området utan att meddela museet. Den paradoxala situationen har uppstått att museet inte vet vad som pågår i dess egna domäner. Ett tydligt exempel är här museets försiktiga hållning gentemot hållristningarna. Man inskränker sig av osäkerhet till att göra mycket små och för hållristningarna ofarliga aktioner, och man vill inte i onödan avtäckta nyupptäckta ristningar. Detta har RAÄ:s personal gjort vid sina inventeringar, vilket förvånar museets anställda mycket. Museet har dock inte åtgärdat detta på eget bevåg (Hertz 1996).

Konkreta åtgärder

Det finns ingen officiellt utarbetad, av kommunen sanktionerad bevaringsstrategi för hållristningarna i Norrköpingsområdet (Hertz 1996).

Av områdets omkring 10.000 kända ristningar vårdas omkring 2.000, främst Himmelstalundsrisingarna. Denna vård

har pågått sedan 1974, och har bestått främst i tvättning och regelbunden imålning av de aktuella ristningarna. Ristingarna målas om en gång vart femte år. 1980 påbörjades ett projekt om val av färg, och en målerikonsult från UV prövade olika typer av färg på ett undanskymt och mindre känt hållristningsområde. Projektet gav en del fingervisningar om vilka färger som är lämpliga, ur olika synvinklar. Detta projekt har ännu inte utvärderats (Hertz 1996, Stangel 1982).

Vidare har man haft samarbete med den före detta konservatorn på RAÄ, Jan Swantesson från högskolan i Karlstad, som sommaren 1995 mätte vittringsskador på vissa utvalda ristningar med laserapparat. Tanken är att återkomma till samma ristning efter ett par år och mäta igen (Hertz 1996, Swantesson 1996).

Man har också haft ett visst samarbete med hållristningsmuseet i Tanum, men bara små insatser har gjorts i detta sammanhang.

En del dokumentation har gjorts av områdets ristningar, även om mycket återstår. Ingen egentlig skadeinventering av hållristningarna har heller utförts i Norrköpingsområdet (Hertz 1996).

Framtiden

Det råder på Norrköpings stadsmuseum stor villrådighet inför framtiden. Man vet inte vilka metoder som skall tillgripas för att skydda ristningarna, många olika åsikter finns om detta och ingen utarbetad lösning finns för att kunna göra några insatser i den förebyggande vården. Man anser att en omfattande fotodokumentation borde göras, men det finns inga medel till detta. Bristen på medel och förståelse för

problematiken från myndigheternas sida framstår som det största problemet, och har lett till något som kan liknas vid en tillfällig uppgivenhet från museets sida. Man avvaktar och hoppas på att snart komma ur det "vakuum" som hällristningsvården i Norrköping befinner sig i. På längre sikt tror man att mycket av fornminnesvården måste läggas över på ideella organisationer, som tex hembygdsföreningar (Hertz 1996).

Ett annat problem är bristen på samarbete mellan stadsmuseet och hällristningsmuseet. Detta tycks i viss mån ha sin grund i personliga motsättningar mellan stadsmuseets personal och personalen på hällristningsmuseet (Swantesson 1996).

Det finns ingen arkeologisk institution i närheten av Norrköping. En effekt av detta är givetvis att färre uppsatser produceras om områdets hällristningar. Detta påverkar antagligen forskningen kring dem (Hertz 1996).

TANUM

Organisation och resurser

I Tanum finns två hällristningsmuseer, ett statligt och ett privat. Vitlyckes hällristningsmuseum i Tanum är en underavdelning till Bohusläns museum som har en komplett dokumentation av Bohusläns hällristningar, och fokuserar på bronsåldersmänniskornas liv vid sidan om guidning till ristningarnas lokaler. Hällristningsmuseet i Underslös drivs av föreningen Scandinavian Society for Prehistoric Art och är främst inriktat på hällristningarnas konstnärliga aspekter (Coles 1990:44; Hagberg 1996:11).

RAÄ finansierar Länsstyrelsens pro-

jekt att inventera hällristningarna håll för håll. Kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län har för bevarandet av hällristningarna fått en miljon kronor per budgetår. Detta är lika mycket som den årliga budgeten för enheten, som är den bäst bemedlade kulturmiljöenheten i landet (Areslätt 1996).

Vidare finansierar RAÄ ett projekt om hällristningsvård, där erfarenheterna från de senaste decenniernas vårdexperiment skall sammanställas. Projektet finansieras med 400.000 kronor per år, vilket skall räcka till löner, resor och hyra av lokaler (Strömer 1996).

Myndigheternas inställning

Myndigheterna är på ett annat sätt än i Norrköping medvetna om värdet av hällristningarna, dels på grund av den långa traditionen av hällristningsforskning på västkusten, men givetvis också på grund av att ristningarna är en av Bohusläns största turistattraktioner och dessutom intagna på världsarvslistan. RAÄ har genom Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län satsat förhållandevis stora summor på bevaring av ristningarna och forskning om bevaringsstrategier (Olsson 1996).

Konkreta åtgärder

Det hittills enda skyddet som har konstruerats över en hällristning är den lilla byggnad som konstruerats över en av ristningarna på Aspeberget. Huset har visserligen hindrat lavtillväxt och regnvatten, men samtidigt hindrat regnet från att spola bort det ansamlade torra nedfallet och gynnat tillväxt av skadliga grönalger. Skyddet har inte heller kunnat hindra det sura markvattnet från att rinna över hällen (Olsson

1995:10ff, 1996).

Det senaste stora projektet, VÄST-HÄLL, vilket pågick 1992-1995, är en fortsättning på RAÄs projekt Luftföroreningar och kulturminnen. Inblandade är RAÄ, Bohuslandstinget, Länsstyrelsen, Bohusläns museum och Tanums kommun. Man ägnade sig åt vårdåtgärder och information om skadorna, samt stimulerade till vidare åtgärder för att bevara ristningarna. Projektet finansierades av RAÄ genom Länsstyrelsen, i nära samarbete med Bohusläns museum. Lokalerna Aspeberget, Fossum och Vitlycke har utrustats med texträbelagda stigar för att leda besökarna rätt och förhindra onödigt slitage på ristningarna (Olsson 1995:9f, 1996).

Sommaren 1995 genomförde, liksom i Norrköping, Jan Swantesson mätningar med laserapparat på vissa ristningar. Swantessons rapport över dessa mätningar beräknas bli färdig under våren 1996 (Swantesson 1996).

Konservator Cecilia Strömer, av praktiska skäl lokaliserad på Västsvenska Konservatorsateljén, arbetar för närvarande med en "vårdhandbok" för hållristningar. Vårdhandboken blir resultatet av ett tvåårsprojekt, finansierat av RAÄ. Projektet är en fortsättning på ett äldre projekt om runstensvård och är planerat sedan länge. Man eftersträvar en helhetssyn och seminarier har anordnats för att bygga upp kontaktnät mellan de i Sverige till hållristningsvården anknutna personerna. Vidare har man haft viss kontakt med hållristningsvården i södra Norge. Detta samarbete är dock mycket marginellt, då det förefaller som om erfarenheterna är mycket olika (ristningarna finns på hållar av annan bergart, man arbetar inte med

vård på samma sätt osv). Ett stort problem med projektet är skillnaderna mellan olika områden, både i vårdens fysiska förutsättningar vad gäller ristningarnas kondition och bergartsfrågor, och de stora kvantitativa och kvalitativa skillnaderna i vård-erfarenhet bland de berörda instanserna (Strömer 1996).

Mätning av nedfallet av luftföroreningar pågår sedan ett par år vid flera av lokalerna. Detta projekt har också lett till övertäckandet av en ristning på Aspeberget, för att därigenom kunna undersöka effekten av övertäckning och dennas inverkan på luftföroreningarnas koncentrationer.

Olika sätt att rengöra hållristningarna har prövats. Flera av dessa metoder, ofta med kemiska medel, har visat sig skadliga. Också det mycket enkla skrubbandet av ristningarna med rotborste har visat sig vara skadligt, då berget slipas med de många sandpartiklarna som åstadkoms med denna metod. Den bästa metoden har visat sig vara rengöring med vatten i högtrycksspruta (Bertilsson 1994:13).

Metoden att måla i hållristningar har sedan 1950-talet varit vanlig i Bohuslän. Olika färger har prövats, rött har visat sig fungera bäst (Bertilsson 1994:12).

1994 utlystes en arkitekttävling av RAÄ och Bohusläns museum för att kunna skydda åtminstone de viktigare ristningarna i Tanum på ett effektivt, estetiskt och publikvänligt sätt. Skydden skulle ta hänsyn till (Bertilsson 1994:16):

- surt regn och surt markvatten
- torrdepositionen, nedfallet av svavel
- nedfallande löv och barr
- stora temperaturväxlingar

Dessutom ställdes ett antal krav på aspekter som kan skiljas från de bevaringstekniska (Bertilsson 1994:16):

- skydden skulle kunna anbringas och avlägsnas utan problem
- skydden skulle ge möjlighet att studera och fotografera ristningarna utan fara för dem
- skydden måste vara estetiska och diskreta, dock gärna förstärkande upplevelsen av ristningarna

Inget av förslagen har visat sig vara tillräckliga. Också det vinnande förslaget, som utgjordes av ett överhängande tak utan väggar, har man tvingats modifiera. RAÄ arbetar för närvarande med att få fram pengar till ett bra tak åtminstone över Vitlyckehällen (Olsson 1996).

Framtiden

Hällristningsvården har självklart bättre förutsättningar i Tanum än i Norrköping. Relativt stora summor läggs årligen ned på vård och information, och utsikter finns till att kunna skydda åtminstone de största lokalerna. Ristningarna är dock starkt hotade av luftburna föroreningar, och drastiska åtgärder kanske måste till för att bevara de övriga ristningarna. Övertäckning, kombinerad med en omfattande dokumentation och eventuellt också avgjutning av ett flertal hällar kan tänkas bli nödvändig, då ristningarna förmodligen annars försvinner inom 50 år.

Ett projekt är under förberedelse för att dokumentera Tanums ristningar innan de bryts ned, eftersom de är svåra att skydda, förutom möjligen med hjälp av övertäckning. Denna information har del-

givits oss i efterhand, och våra källor har uppenbarligen inte haft kännedom om detta projekt. Detta kan tjäna som en illustration till bristen på kommunikation som präglar hela kulturmiljövården.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Olikheter och orsaker

Forskningen kring hällristningarna har kommit längst i Tanum och på västkusten i allmänhet. Detta har som redan nämnts berott på det av tradition starka intresset för ristningarna, men säkert också på grund av den relativa närheten till institutioner som Bohusläns museum och Göteborgs universitet. I Norrköping har inte så mycket gjorts på senare år, och kommunikationen har varit sporadisk och oftast mindre ingående med andra museer och institutioner som berörs av hällristningsvård. Det förefaller dock som om Norrköpings stadsmuseum med tiden kommer att inbegripas i det kontaktnät som håller på att byggas upp.

I Tanum är hällristningarna den allt överskuggande turistattraktionen. Ristningarna finns överallt i trakten, och man har under långa tider varit medveten om deras existens. Deras många gånger mer "spektakulära" uttryck kan säkerligen ha medverkat till intresset för dem.

I Norrköping är ristningarna klart underordnade andra kulturvården i planering och prioriteringar. Ofta ligger de mer eller mindre inne i stadslandskapet, med påföljande slitage som följd. Tätorten Norrköping har annat som kräver medel - ett känt exempel är renoverandet av det gamla industristadslandskapet i centrum, vilket har kostat stora summor. Norrköpings kul-

turella identitet byggs på textilindustrin, och man "behöver" inte, eller har inte plats för, hällristningarna i denna identitet.

Utnämningen av Tanums hällristningar till världsarvsobjekt spelar förmodligen mindre roll i sammanhanget. En del skyltar har satts upp som poängterar detta, men de stora projekt som nu pågår påbörjades innan utnämningen, och effekterna av den har ännu inte börjat märkas i någon större utsträckning.

Perspektiv

Ett primärt mål för vården av hällristningar måste vara att genomföra en grundlig dokumentation av samtliga ristningar i områdena. Om detta inte utförs kommer ristningarna inom en inte alltför avlägsen framtid att gå förlorade (Österström 1996). Då våra metoder för att skydda ristningarna måste anses vara bristfälliga, kanske man måste tillgripa övertäckning av ett flertal hällar. Självklart är det ett problem, då detta innebär att ristningarna inte längre kan anses vara tillgängliga för allmänheten. Kopplat till detta är problematiken kring allemansrätten och offentlighetsprincipen och dess bestämmelser om nödvändigheten av att göra våra fornminnen tillgängliga för alla.

REFERENSER

Litteratur

- Bertilsson U, 1994. "Hällristningsvård - konsumtion eller bevarande?" *Kulturmiljövård 1994:4*
- Coles J, 1990. *Bilder från Forntiden*. Uddevalla.
- Gerisch R, 1994. "On the Role of Lichens in the Biodeterioration of the Prehistoric Rock Art". *Adoranten 1994*.
- Hagberg U, 1996. "På jakt efter magiska tecken".

Populär Arkeologi 1996:1.

- Hedvall R, Nielsen A-L, 1992. "Hällristningar - förhistoriens bilderbok". *En väg med historia*. Red. Kaliff A, Larsson M Värnamo.
- Löfvendahl R & Bertilsson U, 1995. "Hotade ristningar nu på världsarvslistan". *Forskning och framsteg 1995:4*
- Olsson K, 1995. "Vittring Västhall Världsarv". *Bohuslän årsbok 1995*. Uddevalla.
- Stangel M, 1982. "Hällristningsvård i Norrköpings kommun". Rapport 1982:1 från Norrköpings stadsmuseum.
- Österström K, 1996. *Dokumentation och skadeinventering av hällristningarna i Östra Eneby socken, Östergötland*. D-uppsats/fiktiv projektansökan, Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet.

Muntliga referenser

- Areslätt T, 1996. *Muntligen*. Föreläsning 960422. Biträdande länsantikvarie, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.
- Hertz A-C, 1996. *Muntligen*. Intervju 960409. Stadsantikvarie, Norrköpings stadsmuseum.
- Larson S-Å, 1996. *Muntligen*. Intervju 960406. Professor, Institutionen för Geologi, Göteborgs Universitet.
- Olsson K, 1996. *Muntligen*. Intervju 960417. Antikvarie, Bohusläns museum.
- Strömer C, 1996. *Muntligen*. Intervju 960402. Konservator, RAÄ, RIK-s.
- Swantesson J, 1996. *Muntligen*. Intervju 960416. Institutionen för Geografi, högskolan i Karlstad.

Tack till Tomas Areslätt, Ann-Charlotte Hertz, Sven-Åke Larson, Kerstin Olsson, Cecilia Strömer och Jan Swantesson för hjälp och information.

Arkeologi i Sachsen

Cecilia Ericson

Efter samhällsomvälvningarna 1989 byggs det forna Östtyskland upp. Ett projekt som sträcker sig decennier framåt i tiden. Investeringarna köar för att plöja ner pengar i nya fastigheter i städer, i nya motorvägar på landsbygden osv. Detta genererar utgrävningar. Sachsen har en liknande fornminneslag som Sverige, vilket betyder att exploitören bekostar ev utgrävningar. Det finns hur mycket jobb som helst och Landesamt für Archäologie betalar bra.

Jag har just kommit hem efter ett 8 månaders kontrakt som en sk Schnittleiter på en stadsgrävning i Dresden. Bland det första jag gjorde efter hemkomsten var att besöka institutionen för arkeologi i Göteborg. Jag har inte varit aktiv där sedan jag var medlem i Argentinagruppen. Sedan dess har jag levt zigenarliv på UV-kontoren. Jag är inte ens doktorand, fast jag var inskriven på forskarutbildningen för ett par år sedan. Jag som var intresserad av institutionens väl och ve när jag kom hem blev istället ansatt av frågor. *Har du jobbat i Tyskland? Fick du inget jobb hemma eller? Hur fick du det jobbet? Får du någon lön?* Jag fann det bäst att svara på frågorna innan mytbildning skapas. Jag tänkte att nyhetsbrevet *Arkeologen* var ett forum som lämpade sig bra.

Introduktion

Vintern 1995 hade jag just avslutat den fjärde säsongen på UV. Jag såg inte fram emot ännu en vinter av ofrivillig arbets-

löshet och tänkte att jag kanske måste skaffa mig en ny utbildning, något som betalar mina räkningar även när vintern kommer. Jag borde väl vara tacksam att jag överhuvudtaget fått jobb som arkeolog. Många erfarenheter hade jag fått och nya kamrater hade jag träffat; det bästa av allt. Men jag ville vidare. När annonsen om arbete i Sachsen blänkade till i Riksantikvarieämbetets personaltidning var jag snabb att svara. Två månader senare erbjöd Landesamt für Archäologie mig en anställning som varade över en vinter. Då hade jag precis börjat jobba som amanuens på en av UV-Västs grävningar i Halland. Men eftersom det var ett magert år på UV-Väst och jag var sugen på att jobba, förhandlade jag mig fram till en anställning i Dresden som började när Hallandsgrävningen var över.

Jag började bekanta mig med tanken på Tyskland; beställde all upptänklig litteratur i ämnet; tittade på bilder från det som var kvar av det historiska Dresden; läste *Slakthus 5*; fyllde i obegripliga papper som Landesamt skickade mig; förhandlade om lönen. Först hade jag fått ett väldigt fint erbjudande. När det kom till kritan var lönen betydligt lägre, men ändå en tusenlapp över min normallön i Sverige. Jag skickade över ett lite irriterat fax om hur det egentligen var beställt med lönen. De klargjorde att den högre lönen gällde för grävledare ute på landet (med traktamenten) medan den lägre lönen gällde för Schnittleiters på stadgrävningar i Dresden (utan

traktamenten). De frågade om jag ville bli grävledare eller Schnittleiter. Som grävledare var det nödvändigt att kunna tala tyska med grovarbetarna (engelska var det aldrig tal om, eftersom folket i det forna Östtyskland har ryska som andra språk). Jag svalde ett par gånger och tänkte på min usla tyska. Min kontaktman Dr Henning Hassmann sa att jag kunde börja som Schnittleiter för att lära mig språket och sedan, om jag ville, gå över till grävledarjobbet. Grävning på landsbygd hade jag redan erfarenhet av efter åren på UV. Vad jag ville var att pröva på stadsarkeologi, Även om det var sämre betalt. Så fick det bli.

När det var bestämt att jag skulle bli Schnittleiter började de tjocka tyska formulären flyta in på min adress. De ville veta allt om mig; var jag hade bott sedan jag var spädbarn, om min mamma och pappa hade haft kontakt med Stasi, skolor jag gått i och anställningar genom åren. Jag satt på kvällarna nere i Falkenberg med mina grävkamrater och stirrade på blanketterna, och fyllde i efter bästa förmåga.

När jag for dit i slutet av juli 1995 var jag naturligtvis en aning nervös. Jag hade bara en muntlig överenskommelse och knappast några pengar på fickan. Jag hade sett en bild på Japanska Palatset, högborgen för Landesamt für Archäologie. Jag visste att jag hade möjlighet att bo där tills jag hittade ett eget rum. Jag tänkte att det låg ju vackert vid Elbes östra strand. Lite ödsligt med tjugo meter i takhöjd kanske. Men det påstås ju att människan har en otrolig förmåga att anpassa sig. Hade jag vetat vad jag hade framför mig av problem och möjligheter med bostadsfrågan, uppehållstillståndet, stratigrafisk metod i ge-

nomfrusen stadsjord mitt i vintern och bygandet av the Holy Matrix hade jag åkt ändå. Det var en verklighetsflykt från säsongsjobben i Sverige som inte kunde föda mig. Och jag kunde inte tänka mig att byta yrke. Då fick jag väl sluta gnälla och åka dit jobben fanns. Jag föredrar att kalla mitt Tysklandäventyr *en annan sorts verklighet*.

Förstörelsen

Dresden bombades sönder och samman 1945. Staden härjades av brandstormar i fyra dagar och fyra nätter: 174 000 bostäder brann, 30 kulturhistoriskt intressanta byggnader i centrum brann, 20 kyrkor och 8 kapell brann, 40 sjukhus, lasarett och privatkliniker brann, 35 skolor brann. En av mina grovarbetare såg branden. Han var bara fem år då. 35.000 döda identifierades. Likbålen brann på Altmarkt i 14 dagar. 75 000 lik gick inte att identifiera. Jag har tittat på utställningar om branden. Sett bilder på kropparna. Pratad med folk som var där då. Men det hjälper inte. Situationen som då var är obegriplig. Jag har övervakat grävskopornas tag när de dragit fram krossat byggmaterial; tegel, sten och järnskrot ur källarvalven. Det rykte av aska och smuts i den 40-gradiga sommarvärmen som var i somras. Så fort branden 1945 hade lagt sig söktes kvarteren igenom efter överlevande, efter döda kroppar och obriserade bomber. Källarvalven stod kvar mer eller mindre intakta. Efteråt fylldes de igen av byggnadsskräp. Risken att idag gräva fram en obriserad bomb är nästan obefintlig. Det var inget jag oroade mig för i alla fall. Det närmaste jag kommit förstörelsen är sotet och svärtan på källarvalven efter eldstormens framfart.

Återuppbyggandet

Officiella byggnader som tex Zwinger, barockslottet mitt i staden, byggdes upp direkt efter kriget. Restaureringsarbetena av det medeltida slottet och katedralen påbörjades däremot inte förrän i mitten av 1980-talet. Frauenkirchen, en av de mäktigaste barockkyrkorna i Europa, byggs upp först idag. Den skall stå klar år 2006, då Dresden firar 800 år som stad. Altmarkt, torgområdet som varit bebyggt sedan medeltiden, grävs ut just nu.

Altmarkt

Altmarkt utgörs av den medeltida marknadsplatsen och kvarteren för de första handelsmännen i Dresden, ölstugor etc, i senare tid caféer, restauranger och butiker. När kvarteren hade brunnit upp 1945 planades området väster om torget ut och asfalterades över. I 50 år användes det som parkeringsplats och park. Träd och buskar hade hunnit växa upp och det blommade i rabatterna. Så enades öst och väst och öst skulle moderniseras. Altmarkt skulle åter bebyggas. Ett stort område skulle öppnas upp på nytt. Det skulle bli en av de största utgrävningarna i Europa. Ett jättelikt varuhus skall byggas på kvarteren. Enligt planerna blir det snarlikt Hertie och Karstadt, två köpcentra som befinner sig ett par snäpp västerut på Pragerstrasse. De som idag är i femtioårsåldern tycker att det är hemskt att vi gräver bort de fina träden, buskarna och blommorna. De som är över femtio år tycker att vi river upp krigssären på nytt. Och förresten behöver de inget nytt varuhus.

Publika relationer

Därför är det viktigt att visa folket i Dres-

den vad vi hittat. Varje lördag visade studenter utgrävningarna och fynden. De engelska arkeologerna, som verkar ha erfarenhet av det mesta, hade byggt sinnrika trävägar kors och tvärs över murverk och bråddjupa latriner och brunnar. Vi måste städa arbetsplatsen för att den skulle se snygg ut och vara möjlig att beträda. Ibland visste jag inte om jag skulle skratta eller gråta. Var min arbetsplats en tillställning och ett jippo? Varje fredag utbröt ett kaos med borstar, skyfflar och muttrande grovarbetare och arkeologer. Vi sopade i ösregn och borstade i snöstorm. Städdivern tog väldiga proportioner. Dresdenborna iakttog oss varje sekund, varje minut, vardag som helgdag. När allmänheten fick insyn i vår verksamhet blev de varse att Dresdens historia inte är alldeles bortbombad. Insikten ökade deras medvetande om att det kanske skulle kunna gå att bevara den medeltida stadskärnan. Några röster ropar att Altmarkt borde bli vad Forum Romanum är för Rom. Jag vet inte. Men mina medeltida källarvalv blev med tiden mitt skötebarn. Jag bekymrade mig alltid om deras väl och ve. Om hösten kunde regnen lösa upp murbruket. Om vintern kunde frosten gå in murverket och spränga sönder det innifrån, och när våren kom och tjälen gick ur jorden var det fara för att murarna skulle rasa. Jag plastade sonika in dem. Chefen för Landesamt vill gärna integrera de medeltida murarna i det nya varuhuset. Så det kommer det väl att se ut som i Bazar Alliance i Göteborg. Märkvärdiga murar som ingen förstår sig på - underliga kompromisser*. Men visst skulle det vara än hemskare att se grävskoporna ta bort källarvalven från Dresden, en stad som har farit så illa.

Schnitt 8

Mitt Schnitt utgör (nu skriver jag i presens för Schnitten existerar än i denna dag) ett av de utbombade kvarteren. Det rymmer dels källarvalv från medeltid, renässans och barock, dels orörda stratigrafier från medeltid och överallt brunnar och latriner från i huvudsak barock. Kvarteren började schaktas sommaren 1994. När jag kom sommaren 1995 var halva området utgrävt. De medeltida tomterna har gått att rekonstruera. Den äldsta avfallsbingen funnen hittills, befann sig under en källare på Schreiber-gasse 2. Den innehöll skärvor daterade till sent 1100-tal och 1200-tal. Välbevarade glasflaskor, krus, stratigrafisk bundna mynt, kakelugnsfragment och arkitektoniska detaljer som takpannor ger en god bild av 15- och 1600-talsstaden. För den som är intresserad av efterreformatoriskt material är Dresden naturligtvis en guldgruva. Jag som har varit intresserad av dylikt material sedan ett par grävningar i Göteborgs innerstad fick min lystnad efter fynd mättad. Det gick så långt att jag inte orkade se mer fynd. *Jag tittar senare. Bär bort krukorna till fyndtältet. Den här latrinen håller på att rasa. NU.*

Altmark var som en enda byggarbetsplats. Där fanns snickare, en elektriker, några i verkstaden, ett par sekreterare, några fotografer, ritare etc. Första veckan var en mardröm. Jag hade aldrig sett ett utbombat kvarter förut och tanken på att det skulle grävas ut och dokumenteras gjorde mig vettskrämd och sömnlös. Min uppgift som Schnittleiter, dvs den person som under grävningens ledaren ansvarar för ett område på en grävning, var att leda och fördela arbetet i mitt område samt att producera en sk Harris Matrix. Fast mest tid

spenderade jag ändå ute i Schnittet. Jobbet var tufft. Jag hade mellan 8 och 15 grovarbetare. De hade varit långtidsarbetslösa sedan omvälvningen 1989 och hade hamnat på Altmarkt för att ingen annan arbetsgivare ville ha dem. Några av dem hade jobbat i gruvor tidigare. Men de flesta var äldre damer och herrar som borde suttit i en trädgård och njutit av sin ålderdom istället. En del av dem var intresserade av ämnet, men de flesta såg arbetet mest som ett straff. Jag tog reda på vad de hade haft för anställningar tidigare och försökte hitta uppgifter som liknade deras gamla jobb: kemisten nivellerade, bokhållaren räknade ut och skrev ner resultatet, sekreteraren skötte allt pappersarbete osv.

Harris Matrix

Innan jag reste till Dresden läste jag *Principles of archaeological stratigraphy* (E. Harris, *Principles of archaeological stratigraphy*, Academic Press Limited, London 1989). Han anser bl a att orsaken till att stadsarkeologiska rapporter drar ut på tiden beror på arkeologernas oförmåga att tolka stratigrafien. När jag såg grävningssituationen på Altmarkt tänkte jag på det. Skulle hans metod kunna bringa ordning i ett sådant kaos av stenkross, halvt om halvt uppbrunna och infallna källarvalv, kloaker, kabelsystem, hemska brunnar och latriner? Om jag säger att jag tvivlade starkt på saken så överdriver jag inte.

I praktiken

Landesamt har anställt brittiska arkeologer på Altmarkt för att bl a införliva en förbättrad stratigrafisk metod inom tysk stadsarkeologi. Britterna lärde mig allt som är värt att veta om stratigrafisk grävning

enligt Harris principer. Varje morgon innebar en ny situation i Schnittet. I början försökte jag förstå de ursprungliga funktionerna hos lagren, groparna och murarna. Men snart blev jag varse att det var omöjligt att förstå allt. Min uppgift var att bestämma vad som var yngst i en viss grävningssituation, dokumentera det och ta bort det. Från det yngsta till det äldsta. Jag tittade, tummade och kände på jordens beskaffenhet, letade efter snitt där ett lager blivit skuret av ett annat, efter byggorpar etc. Ibland var lagret tunt och horisontellt, ibland tjockt och vågigt. Jag tittade efter murverkens fogar, tittade efter vilken vägg som rests först, försökte se var en vägg slutade och en annan började. Ibland var det omöjligt att säga. Det gällde hela tiden att avväga hur mycket vi kunde ta bort för att se och dokumentera det gamla. Det gällde ofta att rädda det som gick. Britterna fick utstå en del spott och spe för bomberna 1945 och när vi kommit ned till det tjocka brandlagret från 1630-talet drog grovarbetarna rövarhistorior om trettioåriga kriget, då Torstensson och Banér satt eld på staden.

I teorin

I detta virrvarr av kulturkrockar och chocker byggde jag en Matrix, dvs en teoretisk modell över en grävningssituation, som i mitt fall stadskvarteret. Det blev ofta sena kvällar och helger. Men Landesamt betalade all övertid. Modellen gjorde klart för mig hur kontexterna, dvs murar och jordlager, stratigrafiskt förhöll sig till varandra. Det är stor skillnad på att ha ett rent fysiskt och ett stratigrafiskt förhållande. Ett fysiskt förhållande mellan två kontexter är mycket enkelt. Det beskrev jag verbalt på

kontextblanketten. När man bygger modellen är det fysiska förhållandet inte viktigt. Då måste man tänka över hela grävningssituationen. Man tittar på planer och ser vilka lager som är yngre och äldre. Jag tänkte alltid så här; vad var det som hände sist i den här situationen, dvs i en källare, på en gård, i ett stycke jord? Och så byggde jag från det översta lagret till det understa; som att skriva baklänges. Om matrixen inte stämde var min nattsömn förstörd.

Vid ett tillfälle kom jag extra tidigt till byrån för att rätta till ett missförhållande. Jag var där strax efter sex, vecklade ut matrixen och försjönk i kontextnummer. Jag hörde skotten muttra från sitt hörn; *Cecilia, you are obsessed!* Jag slet motvilligt blicken från matrixens siffror, tittade oförstående upp med glödande kinder. Han fick mig att skämmas några sekunder, för att jag var asocial. Men britterna fick ju den här metoden *med modersmjölken*. De kunde den som ett rinnande vatten. De hade väl inget att oro sig för. Jag hade aldrig använt den förut. Och nu var det min uppgift att framställa en matrix till en av Europas största grävningar. För mig fanns ingen vila förrän jag förstod dess inneboende logik. När Simon, en av engelsmännen, pratade om sin matrix såg det ut som om han pratade om en dyrbar hemlighet. Han fick stjärnor i ögonen. Han sa att man måste dyka ner i den och glömma allt annat. Jag anade att han hade ett liknande förhållande till matrixen som jag själv utvecklat. Britterna säger att göra en matrix är som matematik, som ett rinnande vatten. Det låter poetiskt. Jag har aldrig tyckt om matematik. Att konstruera en matrix är en annan sorts matematik. Jag hittade

förresten flera stratigrafiskt bundna mynt, vilket gav mig en rimlig chans att absolut datera de olika faserna i bebyggelsen. Ibland kom grävledaren och frågade hur gammalt det lagret eller den muren var. *Ett ögonblick, jag måste kolla med min Matrix.* På rak arm hade jag ingen aning eftersom jag hade hundratals lager och murar. Metoden är lysande. Man får en överblick över hela grävningssituationen. Man ser hur lager och murar kronologiskt förhåller sig till varandra. Man kan korrelera ett brandlager i ett hus med ett annat lager lite längre bort. Vad mer kan man begära?

Sällskaps- och kulturlivet

Jag tillbringade inte alla mina kvällar på byrån. Även om arbetet tog sina tribut. På måndagar efter jobbet träffades stadsarkeologerna på den lokala pizzerian, La Mamma.

Kulturlivet i Dresden blomstrar. Stadsmuren finns fortfarande kvar. Där finns kassematter öppna för allmänheten. Inte bara för dagsvisningar utan för sena nätter i glada vänners sällskap. Stadens kulturminnen är inte institutioner för ett fåtal utan är öppna för alla människor. Det tycker jag är sympatiskt. Landesamt für Archäologie huserar som sagt på Japanska palatset på Elbes östra strand. I samband med vernissager och föredrag brukar det ofta bli tillställningar där. Själva slottet är en upplevelse i sig. De fantastiska väggmålningarna som inspirerades av upptäckten av Pompeji har tex flagnat av men delar av dem har gått att rekonstruera. Men här och där syns spår av reparationer som utfördes under DDR-tiden; osnygga betonglagningar och fula rör.

Ingen känsla för historia där inte. I ett av rummen har färgerna rekonstruerats. Jag tycker de är för grälla. Jag tänker på Winckelmanns svärmeri för de vita marmorstatyerna, som aldrig var vita. Kanske är det samma sak med 1700-talsfärgerna på väggarna på Japanska palatset. De kanske var skrikiga, fast jag inte vill tro det? Winckelmanns gravvård står förresten på undantag i en trappa i palatset. Man undrar ängsligt vad de har gjort med kroppen?

Landesamt har ofta nya utställningar på palatset. Just nu är det arkeologi i *Georgien Unterwegs zum Goldene Vlies.* På tisdagskvällar är det föredrag som har samband med de aktuella utställningarna, tex *Hügelgräber der Bronzezeit in Ostgeorgien* eller *Georgien der Kaukasus und das Schwarze Meer während der Spätbronze- und frühen Eisenzeit.* Efter seminariet bjuder Landesamt på vin och vatten. Och då passas det också på att utbytas information mellan studenter och lärlingar, Schnittleiters och grävningssledare.

En annan sorts verklighet

Arkeologin är livaktig i Dresden. Den är så oerhört påtaglig. Arkeologin levde med mig största delen av dygnet. Jag fick inte lov att ta med mig dokumentationen hem, men jag grubblade på den innan jag somnade och jag drömde om den nästan varje natt. Den lämnade mig aldrig någon ro. Tidiga morgnar fick jag maka mig fram till min stol över sprängfyllda backar med krukor och skärvor, glas, porslin och ben i alla former, samtidigt som jag tänkte över dagens arbetsuppgifter. Så småningom bars fyndbackarna ut till tältet på gården. Där tvättade grovarbetarna alltsammans, registrerade det och lade det i lådor. Det var all-

tid överfullt i tältet, av både människor och fynd. Särskilt intressanta fynd ställdes ut i vitrinskåpen som visades för allmänheten om lördagarna. Jag kom att tänka på det när jag läste Jensens och Karlssons: Att möta "det andra", i *Arkeologen*, Nr 1, Årg. 2, 1996. De skrev om arkeologi som metafor. Det är klart att miljön i Dresden är en grogrund fram en annan sorts arkeologisk kultur, en annan sort verklighet. Kultur är något som växer och det gör det sannerligen i lite osnygga miljöer. Ibland höll jag på att bli tokig på att det låg backar med fynd överallt och färgglada ritningar som var omöjliga att kopiera, ett utkast till en matrix där, en smutsig strumpa här osv. Vi tjatade och pratade om huruvida det hade varit bra med "totalstation" och Cad på Altmarkt eller om det faktiskt inte var så dumt att allt ritades för hand i alla fall. Vi diskuterade ständigt för- och nackdelar med olika metoder. Alltid fanns det något att ventilera. Vi pratade om det på vägen till banken, över pizzan på La Mamma och ölet på Hieronymus, en pub i Neustadt. Vi var så överhopade av arbete och önskade så innerligt att få leva samtidigt var det just i allt hårt arbete det arkeologiska livet föddes. Ibland var jag så arg att jag sa upp mig, vilket jag gjorde många gånger, andra gånger glödde kinderna av kärlek till arkeologin och jag ville inte befinna mig någon annanstans i världen. Hur kan någon någonsin ha kunnat tro att arkeologi skulle kunna vara objektiv, när den rör och upprör hela tiden?

Kanske är adresser för anställning i det forna Östtyskland av intresse för fler västsvenska arkeologer? Meddela i så fall ditt intresse till Landesamt für Archäologie, mit Landesmuseum für Vor-

geschichte, Japanisches Palais, 01097 Dresden.

Not

* 1988 gjorde jag och en kollega ett projektarbete på bebyggelseantikvariska avdelningen på Göteborgs Historiska Museum. Arbetet kom i huvudsak att behandla hur Göteborgs befästningarna ser ut idag och vilka attityder allmänheten och politikererna har till dem. Erfarenheterna skrev vi ner i ett examensarbete på Kulturvetarlinjen. (Se Ericson & Kinnunen, Projekt Carolus Rex, Examensarbete på Kulturvetarlinjen, 1990-10-05, Göteborgs Universitet.) Senare ville vi fortsätta vårt projekt på Institutionen för Arkeologi i Göteborg. Vi kallade det byggnadsarkeologi. Men vi fick höra att det ordet inte fanns i sinnevärlden och således inte gick att skriva om.

Recension av *Hus och Gård i det förurbana samhället*

Linda Larsson

1989 startades projektet *Hus och gård i det förurbana samhället* av riksantikvarieämbetet. Projektet var i viss mån en följd av att RAÄ gjorts ansvarigt för kulturmiljövårdens sektorsforskning. I samband med detta hade man noterat exploateringsarkeologins behov av kunskapsuppbyggnad. Den praktiska situationen inom exploateringsarkeologin kom att under 1980-talet medföra vissa problem. Bl.a. hade det inom riksantikvarieämbetet uppstått en försening av rapportarbetet och rapportpubliceringen, vilket ledde till ett stort behov av återkoppling och kunskaps-sammanfattning.

Projektet *Hus och gård* var främst avsett att tillgodose detta behov genom att erbjuda en sammanfattning av kunskaps-situationen inom bebyggelsearkeologin samt en redovisning av det stora bebyggelsearkeologiska material som exploateringsarkeologin ackumulerat under de senaste årtiondena. Projektledare var Ola Kyhlberg, som även är huvudredaktör för publikationen *Hus och gård i det förurbana samhället - Rapport från ett sektorsforskningsprojekt vid Riksantikvarieämbetet*. Publikationen är ett av resultaten av ovan nämnda projekt och utgavs 1995. Den är ett samlingsverk i två band med syfte att ge en översikt av det nuvarande bebyggelsearkeologiska forsknings- och kunskapsläget.

Publikationen består av två band, en katalogdel och en artikelsamling. Katalogen består av ett urval av de hus-och gårdkonstruktioner som undersökts fram till 1990. Drygt 250 hus från olika tidsperioder och geografiska områden finns representerade. Artikelsamlingen består av sju artiklar skrivna av arkeologer knutna till riksantikvarieämbetet. De olika artiklarna har vitt skilda syften och inriktning, några är empiriska och redogörande, andra är mer teoretiska analyser av bl.a. begreppsmässiga och vetenskapsteoretiska problem inom området bebyggelsearkeologi.

I katalogdelen presenteras det befintliga boplatsmaterialet i bild och text. Materialet är mycket stort, RAÄ har gjort ett digert arbete med sammanställningen. Presentationen är lättöverskådlig och upplagd efter landskap. Positivt är att man snabbt och lätt får mycket komprimerad och lättöverskådlig information samlad på en A4-sida. Det finns en plan över varje hus eller gård samt en kortfattad sammanfattning av grundläggande information om periodtillhörighet, dateringsmetod, fyndmaterial etc. Katalogen skulle mycket väl kunna visa sig användbar i initialskedet av en analys, när man har behov av att skapa sig en översiktlig bild av kunskaps-och källäget i ett visst geografiskt område. Planerna är tyvärr retuscherade, bara de stolphål och anläggningar som redan tol-

kats som en del av husets/gårdens konstruktion har tagits med i den grafiska framställningen. Detta har naturligtvis skett delvis av praktiska skäl, men det leder ändå till att husen och gårdarna framstår som kontextlösa och färdigtolkade. Detta medför att katalogdelen inte fullt ut är användbar som empiriskt underlag i en forskningssituation. Jag tror alltså inte att katalogen kan tjäna som grund för mer ingående bebyggelsearkeologiska analyser.

Artikelsamlingen består som sagt av sju sinsemellan mycket olika skrifter som tillsammans ska ge en översikt över det bebyggelsearkeologiska forskningsläget. Den första artikeln, skriven av Ulf Säfvestad, är en arkeologihistorisk redogörelse för bebyggelsearkeologin. Säfvestad behandlar främst perioden från 50-talet och framåt. Man kan tycka att Säfvestad ägnar oproportionerligt mycket uppmärksamhet åt 70-talets utgrävningsmetodiska utveckling. Över lag får metodfrågorna mycket större utrymme i analysen än den teoretiska utvecklingen. Säfvestad konstaterar att det under hela 1900-talet funnits en "metodisk eftersläpning" i Sverige. Svenska arkeologer har varit dåliga på att plocka upp nya idéer och tekniker som utvecklats utanför landet, t.ex. i Danmark.

De tre därpå följande artiklarna är sammanfattningar av förhistorien i specifika geografiska områden, med betoning på bebyggelsen. Mats Larsson behandlar Sydsverige (Götaland, utom Gotland och Öland). Hans Göthbergs artikel beskriver situationen i Mälardalen, Öland och Gotland. (Av en för mig obegriplig anledning räknas även Dalarna till Mälardalen.) Lars Liedman har beskrivit Norrlands för-

historia. Samtliga artiklar behandlar hela förhistorien fram till och med tidig medeltid, med utgångspunkt i och referenser till katalogdelen.

De tre sistnämnda artiklarna tjänar sitt syfte som lättbegripliga och kortfattade sammanfattningar av förhistorien i respektive område. Däremot är de, i likhet med de flesta redogörelser, inte särskilt underhållande att läsa och de erbjuder inga nyheter. De har det gemensamt med katalogdelen att de troligtvis är alltför översiktliga och generaliserande för att vara användbara för arkeologen i dennes arbete, men kan säkert fungera som inkörsport till ett nytt ämne om man har en enkel och specifik frågeställning.

Tre av artiklarna behandlar mer teoretiska aspekter av bebyggelse och bebyggelsearkeologi. Ann Vinberg diskuterar begrepps- och tolkningsproblematik, främst formationsprocesser. Mats Burström och Ola Kyhlberg behandlar samhällsteori, symbolism och terminologi, den sistnämnde redogör även för sin framtidsvision av bebyggelsearkeologin.

Både Burströms och Kyhlbergs teoretiska resonemang rör sig kring dikotomier och dualistiska begrepp. Burström diskuterar vad gården kan ha inneburit och symboliserat för den förhistoriska människan. Han menar att man inte bör bortse från mer kognitiva, sociala tolkningsmöjligheter, då tidigare forskning främst utgått från funktionella, ekonomiska definitioner av begreppet gård. Gården måste ha varit av vikt för den förhistoriska människan även som symbol och metafor. Gården och det som fanns utanför denna kunde representera en mängd olika motpoler, bl.a. natur och kultur, vi och dom, levande och

döda, kvinnor och män, och även midgård och utgård i den fornnordiska mytologin. Individen definierades utifrån vilken gård denne tillhörde, den som inte hade en gårdstillhörighet var inte delaktig i gemenskapen. Rumslig separering bekräftade och återskapade sociala och kosmologiska skillnader. Även Ola Kyhlberg för en begreppsmässig diskussion kring huset och gården som metafor och utgångspunkt för världsbilden. Den viktigaste dikotomin för Kyhlberg är det privata kontra det offentliga.

Även om man accepterar dikotomi-idén som teoretisk grund menar jag att Burströms förfarande är något oförsiktigt. Han erbjuder få empiriska underlag för sina idéer, diskussionen stannar på ett teoretiskt plan. Jag ställer mig även frågande till att Burström behandlar hela den svenska förhistorien som en enhet. Om de förhistoriska samhällenas världsbilder var baserade på bipolära oppositioner är det ändå osannolikt att dessa varit desamma under hela förhistorien. Burströms analys är svepande och oprecis, han definierar inte vilka dikotomier som gäller, inte heller var och när. Det är också märkligt att den teoretiska diskussionen helt rör sig kring gården som fenomen men inte kring det enskilda huset, särskilt som gårdar i relation till hus är underrepresenterade i katalogen.

Det är bra att man på detta sätt uppmärksammar att arkeologin har måste söka sig nya vägar än de sedvanliga ekonomiska och funktionella förklaringsmodellerna. Tyvärr är dock den teoretiska redogörelsen i Burströms och Kyhlbergs artiklar tämligen ensidig och smal. Man uppehåller sig nästan enbart vid strukturalistiska

tankemodeller, vilket inte kan ses som den enda tolkningsmöjligheten arkeologin har att tillgå. Jag tror inte att man på detta sätt kan ge en rättvis bild av de teoretiska idéströmningar som finns bland svenska arkeologer idag.

Ett sammanfattande verk av den här typen har länge efterfrågats, och det är bra att RAÄ har tagit initiativet och publicerat *Hus och gård*. På detta sätt har man gjort ett mycket stort bebyggelsearkeologiskt källmaterial tillgängligt, däribland mycket som tidigare varit opublicerat. Problemet är att man inte har definierat sin målgrupp tillräckligt väl. Resultatet har blivit en publikation som är för torrt skriven för att fungera som populärarkeologi och för övergripande och kontextlös för att tjäna som underlag för arkeologisk forskning. Katalogen innehåller dock information om var materialet publicerats tidigare och vem som organiserat och utfört utgrävningen. Den som själv vill se materialet i fråga och skapa sig en egen uppfattning får en fingervisning om vart man bör börja söka.

Hus och Gård i det förurbana samhället. Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr. 14. Red: Ola Kyhlberg. Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm. Artiklar av: Ulf Säfvestad: *Husforskning i Sverige 1950-1994*; Mats Larsson: *Förhistoriska och tidigmedeltida hus i södra Sverige*; Hans Göthberg: *Huskronologi i Mälardalen, på Gotland och Öland under sten-, brons- och järnålder*; Lars Liedgren: *Förhistoriska bebyggelse lämningar i Norrland*; Ann Vinberg: *Hus som arkeologisk källa*; Mats Burström: *Gårdstankar*; Ola Kyhlberg:

Konferenser och symposier

Detaljerad information finns på anslags-tavlan

VII Nordic Conference on the Application of Scientific Methods in Archaeology. 7-11 sept. Savonlinna, Finland.

Past and Present in Andean prehistory and Early history. Contributions by Nordic Scholars in Archaeology and related disciplines. 16 - 17 sept. Papers skickas senast 30/6. Etnografiska museet i Göteborg. Arrangerat av Nätverket för Latinamerikanska studier, Göteborgs universitet, inst för arkeologi.

European Association of Archaeologists. Möte i Riga 25-29 sept.

Nordiskt kontaktseminarium 96. Tema: Jägare & samlare. 25 sept - 5 okt. Tromsö.

Internationale Archäologische Konferenz. Szazhalaombatta, Ungern. 3-8 okt. Bl a: Siedlungen und Gräberfelder der Hallstatt-Kultur; Umweltarchäologie: archäobotanische, archäozoologische und archäogeologische Methoden; Experimentelle archäologie; Archäoparken.

TAG 1996. 16 - 18 dec. University of Liverpool.

Nordic TAG 1997. Det femte Nordic TAG symposiet. 2 - 5 april 1997. Göteborgs universitet, institutionen för arkeologi.

Medieval Europe 1997. Konferens. Ca 400 - 1800 AD. Många teman. 1-4 okt. 1997. Brügge. Belgien.

Stipendier

Detaljerad information finns på anslagstavlan.

Kungliga Vetenskapsakademien. Anslag för projektsamarbete med forskare verk-samma i länder som ingick i fd Sovjetu-nionen. Bl a humaniora. Under perioden 1 juli 1996 - 30 juni 1997 står 10 000 000:- till förfogande.

Riksbankens jubileumsfond. Fr o m 1996 gäller ett ansökningstillfälle för både den kulturvetenskapliga donationen och Riksban-kens Jubileumsdonation. **5/3 1997**, för medel fr o m 1/1 1998.

Donationsstipendier. Behovs- och premie-stipendier ur filosofiska fakulteternas fonder och ett antal lediga stipendier ur Adlerbert-ska stipendiefonderna för studerande läsåret 1996/97. Grund- och forskarstuderande vid Göteborgs universitet. **27/6.**

Meddelanden

Institutionen för arkeologi

DOKTORANDGRUPPERNA

Mesolitikum i Västsverige: Ett symposium är under planläggning. Kontaktperson: Staffan Anberg. Tel. 7735264

Tidig- och mellanneolitikum i Västsverige: Kontaktpersoner: Karl-Göran Sjögren och Per Persson. Tel. 7735265.

Västsvensk metallåldersproblematik. Kontaktperson: Jarl Nordbladh. Tel. 7734611.

Genderstudier i arkeologin: Kontaktperson: Elisabeth Nordbladh. Tel. 7734612.

Symbolforskning i arkeologin: Kontaktperson : Jarl Nordbladh. Tel. 7734611.

Produktion i förhistoriska och tidig-historiska samhällen: Se separat presentation på nästa sida.

Arkeologihistoria: Kontaktperson: Jarl Nordbladh. Tel. 7735264.

Bebyggelsegruppen: Kontaktperson: Vakant

Nätverket för Latinamerikastudier: Se separat presentation på nästa sida.

Medeltidsgruppen. Kontaktpersoner: Claes Theliander Tel. 421476 och Magnus Stibéus Tel. 425564.

GIS-gruppen. Kontaktperson: Karl-Göran Sjögren. Tel. 7735265.

LANDSKAPSSEMINARIUM

Michael Shanks kommer till institutionen 13 - 14 juni för att tillsammans med lärare och forskarstuderande planlägga ett landskapsseminarium i Lampeter under hösten.

LICENTIATSEMINARIER OCH DOKTORSDISPUTATIONER

Flera sådana är att vänta under den närmaste tiden. Redan kända datum gäller för Nils Johanssons doktorsavhandling, opponent Timothy Earle, ca 4/9, och Ulf Ragnestens licentiatuppsats, opponent Ingegärd Särllvik, ca 17/9. Närmare information kring detta offentliggörs senare.

Produktionsgruppen

Programområdet "Produktionsprocessernas Arkeologi" består av forskare och doktorander vid institutionen för arkeologi vid Göteborgs universitet, som arbetar med olika aspekter av produktion, belyst utifrån såväl ett arkeologiskt källmaterial som utifrån andra vetenskapsgrenar såsom etnologi, socialantropologi och ekonomisk historia. Gruppens arbetsområden täcker flera världsdelar. Den gemensamma nämnaren för gruppen är de allmängiltiga företeelserna, produktionsprocesserna och deras samhälleliga betydelse. Vi anser att produktion och arbetsprocesser är grundläggande för att förstå ett samhälles sociala, ekonomiska och politiska strukturer sedda utifrån ett helt annat perspektiv än elitens.

På våra studiemöten diskuterar vi utifrån artiklar eller inslag av såväl gruppens medlemmar som inbjudna gästforskare.

Alla, doktorander, studenter och forskare, är välkomna att delta i vår verksamhet. Vi möts varannan onsdag på Arkeologen.

Vårt första sammanträde för höstterminen 1996 blir den **4 september kl 9.00 - 11.00, rum 116**, Arkeologen. Vi kommer då att planera höstterminens verksamhet.

Kontaktperson: Susana Sjödin, tel 0303 - 21 13 98. E-mail: S.Sjodin@archaeology.gu.se.

Nätverket för latinamerikastudier

Forskare i Sverige som arbetar med problematik relaterad till Latinamerika har ofta haft svårt att få respons eller konstruktiv kritik på sina forskningsidéer. Vi har därför tagit initiativet till att bilda **Nätverket för Latinamerikastudier** som fungerar som en av institutionens temagrupper.

En av Nätverkets viktigaste uppgifter är att öka medvetandet om latinamerikansk förhistoria och tidiga historia. Nätverkets medlemmar verkar inom ämnesområdet arkeologi, men samarbetar med forskare inom näraliggande ämnesområden.

Nätverket har sin bas i seminarier och litteraturstudier, men en av målsättningarna är att anordna utåtriktad verksamhet, t ex med temadagar på institutionen där vi bjuder in gästföreläsare och forskare från andra institutioner, även utanför Sverige och Norden.

Vi kommer att verka för att resultatet av våra diskussioner publiceras i vetenskapliga tidskrifter. Inom ramen för Nätverket kan man även tänka sig att utge artikelsamlingar kring specifika teman.

Den 16 - 17 september 1996 håller vi en temadag i samarbete med Etnografiska muséet i Göteborg, *Past and Present in Andean Prehistory and Early History. Contributions by Nordic Scholars in Archaeology and Related Disciplines.*

Om du har frågor eller vill delta i vår verksamhet, kontakta oss!
Susana Sjödin, tel 0303-211398, E-mail: S.Sjodin@archaeology.gu.se.

Adresser till personal på institutionen för arkeologi

Nedanstående förteckning gäller i första hand för vt 96. Från 1/7 tillträder Tove Hjørungdal som ny ordinarie universitetslektor. I samband med detta utgår bl a en del vikariat samt timplärartjänster. Forskarassistenttjänsten blir vakant fr o m 1/7. Lise Bender Jørgensen är dock knuten till inst som docent.

Expedition

Ann Edlund. Tel: 7734614, E-mail: A.Edlund@archaeology.gu.se. Svängrumsgatan 12, 421 35 V. Frölunda, Tel: 470679

Prefekt

Jarl Nordbladh, FD, docent Tel: 7734611, E-mail: J.Nordbladh@archaeology.gu.se. Kolonigatan 27, 413 21 Göteborg, Tel: 161126

Studierektor

Elisabeth Nordbladh, universitetsadjunkt. Tel: 7734612, E-mail: E.Nordbladh@archaeology.gu.se. Kolonigatan 27, 413 21 Göteborg. Tel: 161126

Studievägledare

Birgitta Carlbom, universitetslektor

Professor

Kristian Kristiansen, mag. art. Tel: 7734613, E-mail: K.Kristiansen@archaeology.gu.se. Tullebo, Ekedal 1776, 430 63 Hindås. Tel: 0301-22129

Professor

Jarl Nordbladh, docent

Forskarassistent

Lise Bender-Jørgensen, dr. phil. Tel:773 4610, E-mail: L.Bender@archaeology.gu.se. Växelmyntsgatan 14, 414 83 Göteborg. Tel:828129

Forskningskoordinator

Tore Artelius, FK. Tel: 7735256
Raskens väg 10, 430 33 Fjärås, Tel: 0300/41495

Universitetslektor

Jarl Nordbladh, docent.

Universitetslektor/studievägledare

Birgitta Carlbom, FK. Tel: 773 4616, E-mail: B.Carlbom@archaeology.gu.se. Dr. Belfrages gata 18, 413 22 Göteborg. Tel: 827274

Universitetslektor (Vikariat)

Eva Weiler, FD. Tel: 7735266 Smycke-

gatan 71, 42651 Västra Frölunda. Tel: 7094616

Universitetslektor (Vikariat)

Per Cornell, FD. Tel: 7734615, E-mail: P.Cornell@archaeology.gu.se. Väderkvarnsgatan 6B, 417 03 Göteborg Tel: 221529

Universitetsadjunkt

Elisabeth Nordbladh, FK, studierektor

Biträdande forskare

Lena Hammarberg, FK. Tel: 033-174651. Högskolan i Borås, Väfskolan, Box 874, 501 15 Borås. Anställd vid Göteborgs universitet, institutionen för arkeologi, 1 sept 1995 - 31 aug 1996. Finansierat av medel från HSFR till projektet "Textilernes 4. dimension". Kontaktperson: Lise Bender Jørgensen, forskarassistent.

Biträdande forskare

Karl-Göran Sjögren, FL. Tel: 7735265, E-mail: KG.Sjogren@archaeology.gu.se Drakblommegatan 19, 417 20 Göteborg. Tel:233183. Anställd för projektet "Från kust till kust", med medel från Riksbankens jubileumsfond. Kontaktperson: Kristian Kristiansen, professor.

Amanuens

Eva Englund. Tel: 7735265

Doktorandtjänst

Staffan Anberg, Tel: 7735264, E-mail: S.Anberg@archaeology.gu.se. Brynjegatan 17, 442 37 Kungälv: Tel: 0303-15636

Doktorandtjänst

Åsa Gillberg. Tel: 7735264, E-mail: A.Gillberg@archaeology.gu.se. Hvitfeldtsgatan 7A, 411 20 Göteborg. Tel: 132266

Doktorandtjänst

Anders Gustafsson, Tel: 7735264, E-mail: A.Gustafsson@archaeology.gu.se. Stala, Pl 6584, 440 80 Ellös. Tel:0304-20936

Doktorandtjänst

Håkan Karlsson, Tel: 7735264, E-mail: H.Karlsson@archaeology.gu.se. 6212 Ranered. 437 92 Lindome. Tel: 031-948820

Doktorandtjänst

Susana Sjödin, Tel: 7735264, E-mail: S.Sjodin@archaeology.gu.se. Röset 1231, 442 90 Kungälv. Tel: 0303-211398

Timlärare

Susanne Axelsson, FK. Tel: 773 4615, Klareborgsvägen 5, 414 61 Göteborg. Tel: 121539

Timlärare

Lasse Bengtsson, FK. Tel: 7734615, Hällristningsmuseet, 457 00 Tanumshede. Tel: 0525-20950

Timlärare

Ola W Jensen, FK. Tel: 7734615, Hvitfeldtsgatan 7A, 411 20 Göteborg. Tel: 132266

Timlärare

Leif Jonsson, FK. Tel: 7734615, Aschebergsgatan 32, 5tr, 411 33, Göteborg. Tel: 163105

Timlärare

Agneta Gustafsson, FK. Tel: 7734615,
Kommendörsgatan 40 B, 414 64 Göteborg.
Tel: 247839

Timlärare

Peter Matsson-Höglund, FK. Tel: 7734615,
Såggatan 33 C, 414 72 Göteborg. Tel:
146972

Timlärare

Roger Nyqvist, FK. Tel: 7734615,
Östanvindsgatan 16A, nb, 451 61 Udde-
valla. Tel: 010-6788116

Timlärare

Per Persson, FL. Tel: 7734615, E-mail:
P.Persson@archaeology.gu.se. Pennygån-
gen 12, 414 82 Göteborg. Tel:414771

Timlärare

Karl-Göran Sjögren, biträdande forskare

Timlärare

Anders Strinnholm, FK. Tel:7734615, E-
mail: A.Strinnholm@archaeology.gu.se.
Spaldingsgatan 13, 412 59 Göteborg. Tel:
166087

Timlärare

Claes Theliander, FK. Tel:7734615, E-mail:
Claes.Theliander@ archaeology.gu.se.
Kjellestadsgatan 5A, 414 72 Göteborg. Tel:
421476

Adresser till institutionens docenter:

Docent

Jan-Erik Augustsson
Skaraborgs länsmuseum
Box 253
532 23 Skara

Docent

Lise Bender Jørgensen

Docent

Hans Browall
Rörstrandsgatan 26
113 40 Stockholm

Docent

Carl Cullberg
Torsberg 14
451 00 Uddevalla

Docent

Jarl Nordbladh
Adress; se prefekt

Anvisningar för prenumeration

Prenumeration på arkeologen kostar endast 50 kr per år. Gör så här: fyll i en vanlig postgiroblankett. Ange samtliga uppgifter så som framgår av förlagan. Om Du inte är knuten till institutionen, eller inte tror att Din adress är väl känd av red, var vänlig skicka ett brev med namn och adress separat till red som sedan stämmer av uppgifterna mot gjorda inbetalningar (själva postgiroblanketten kan endast svårligen komma red tillhanda).

50 kr på postgiro:

1 56 27-3

Göteborgs universitet

Märk talongen

med:

Arkeologi

Ansvarsställe 1090

Konto 3311

Verksamhet 20

Fritt kont. 00024